

A Hajdúsági Múzeum megalapítása.

Az ősember előkerült munkaeszközei, emlékei összegyűjtésére a múltban semminémű kísérlettel nem találkozunk Hajdúböszörményben annak ellenére, hogy több mint kétszáz éve olyan kulturális intézet működik a városban, mely célul tűzhetette volna ki ez emlékek megmentését. Ez annál inkább megtörténhetett volna, mert a helyi, a városi múzeumok létesítésének gondolata ma már közel száz éves.

A városi múzeumok létesítésére a múlt század második felének legkiválóbb régésze: Rómer Flóris, a magyar archaeológiai tudomány megalapítója tett javaslatot először 1869-ben a Magyar Történelmi Társulatban. Bár a társulat helyeselte a gondolatot, s bizottságot is küldött ki e célból, az eszme nem valósult meg. 1871-ben Rómer megismételte indítványát, s ekkor a társulat fel is hívta a városokat múzeumok alapítására.¹ Rómer tervezetet is készített a városi múzeumok szervezésére, mely öt csoportba foglalja össze a múzeumokban összegyűjtendő anyagot. Ez a tervezet még mai szemmel nézve is helyesen állapítja meg a gyűjtés tárgykörét, mert szó van abban nemcsak a városok szorosan vett történelmi emlékeinek összegyűjtéséről, hanem az ethnographia tárgyairól, jelenségeiről, a város könyvei, hírlapjai és más nyomtatványai, történelmi becsű irományai stb. megtartásáról is. — Ezt a tervezetet ma is legfeljebb természettudományi vonatkozásokkal pótolhatnánk ki.

Hajdúböszörmény nemcsak nem szervezte meg ezidőben a múzeumot, ami pedig mint a Hajdúkerület székhelyének már a hajdúemlékek összegyűjtése és megőrzése végett is kötelessége lett volna,² hanem sem akkor, sem jóval azután nem volt itt semmiféle közgyűjtemény, de még csak egyetlen magángyűjtő nevével sem találkozunk. A város első kulturális intézménye: a gimnázium, melynek feladata lett volna már tanárainak képzettsége és hivatása folytán is legalább saját szertárai keretében összegyűjteni a város, sőt a Hajdúság múzeális értékeit, e téren éppen csak annyit tett, hogy elfogadja, ha valamely régi tárgyat hozzávittek, s azt ajándéku felajánlották, de maga a tervszerű és rendszeres gyűjtést nem érezte feladatának, nem tartotta szükségesnek még pedagógiai szempontból sem. Nem gondolt a város más közületei és vezető emberei közül sem senki ilyen gyűjtésre, nem igyekezett senki e város értékes archaeológiai leleteit, vagy ethnographiai tárgyait e város falai között megtartani, megőrizni, ellenkezőleg egyenesem közreműködtek abban, hogy az ilyen értékek idegenbe kerüljenek. A református egyház vezetősége és presbitériuma

¹ Archaeológiai Értesítő 4 (1871) 309—314. lap.

² Debrecen akkor még Bihar megyéhez tartozott.

élén az értékes történelmi adatgyűjtő munkásságot végző, buzgó Bakóczi János lelkésszel átengedte még az 1880-as évek elején is a birtokába került értékes helyi régészeti leleteket idegenbe, átengedte pedig egy tál lencséért. Így érthető, hogy nemcsak kisebb értékű leletek, hanem még a száz évvel ezelőtt előkerült világhírű „hajdúböszörményi bronzkincs” is teljes egészében idegen gyűjteményekbe került,³ s ma is azoknak féltve őrzött nevezetessége.⁴

Régi pénz gyűjtésével már diákkoromban megkezdtem a múzeális dolgokkal való foglalkozást. Budapesti tanárjelölt koromban a hajdúság történetére vonatkozó irodalom repertóriumának összeállításával folytattam ezt a munkát, amikor pedig az Erdélyi Nemzeti Múzeum érem- és régiségtárában rendezett archaeológiai tanfolyam elvégzése után Nagyváradon a dr. Karácsonyi János történettudós vezetése alatt megindult, s a Szent László nagyváradi székesegyháza teljes feltárását célzó ásatásokba belekapcsolódtam, szinte egész életemre eljegyeztem magamat a múlt emlékeinek kutatásával.

Mint ilyen kerültem Hajdúböszörménybe a század első negyedének végén. Itt igen rövid idő alatt közvetlen tapasztalatot szereztem arról a pazarlásról, amely a városban a kulturális értékekkel akkor is folyt. Szinte megdöbbenve láttam, hogy ebben a már akkor is majdnem harmincezer lakosú városban nincs egyetlen intézmény, testület, de nincs még csak egyetlen személy sem, aki ráirányítaná a figyelmet a város történelmi emlékeinek helyben való megtartására.

Mint magánember hozzáfogtam a gyűjtéshez. Megpróbáltam megállítani a helyi emléktárgyak idegenbe hordásának folyamatát, megpróbáltam megmenteni a múlt emlékeiből annyit, amennyi csekély erőmből és anyagi helyzetemből telt. Mint új lakó eléggé ismeretlen voltam a városban, de azért gyűjtésemnek mégis terjedt lassanként a híre. A múlt emlékei érdekében való szóemlésem érdeklődést váltott ki néhány kultúrát szerető személyből is, kik mozgalmamat megtisztelték támogatásukkal. Bár gyűjtésem első két darabja régészeti tárgy volt,⁵ később a néprajzi anyag került túlsúlyba. Félévi gyűjtés után 1924 nyara végén már annyira szaporodott gyűjtésem anyaga, hogy lakásomon már nem tudtam megfelelően elhelyezni. Úgy határoztam azért, hogy gyűjteményemet felajánlom a városnak, s ezáltal helyiséget biztosítok számára. Személyesen kerestem fel hivatalában Paksy Károly polgármestert, aki előtt ismertettem a város történelmi és néprajzi emlékei összegyűjtésének és helyben való megőrzésének fontosságát, felajánlottam eddigi gyűjtésem anyagát egy városi múzeum alapjául, s a városházán helyiséget kértem részére. Paksy polgármester nagy figyelemmel hallgatta meg előterjesztésemet, s bár csak a távoli jövőben mondotta megvalósíthatónak az egyébként értékesnek minősített gondolatot, felajánlotta segítségét ahhoz, hogy a gyűjtést a város megbízásából folytathassam, az elhelyezésre pedig helyiséget kapjak. — Az erről szóló tanácsi határozat birtokában a helyi lapban *Gyűjtsük*

³ A ref. egyház presbitériuma 1883-ban egy értékes bronzkori bográcsot 50 db Árpád-kori dénárért engedett át a Magyar Nemzeti Múzeumnak. A dénárokat a gimnáziumnak adta át az egyház, ahol azoknak is nyoma veszett.

⁴ Részben a debreceni ref. kollégium anyakönyvtárába, részben pedig a Magyar Nemzeti Múzeumba.

⁵ Két szármata sírból származó edény, amely a részvénytársasági téglaágyban partolás közben került napvilágra.

össze varosunk emlékeit címmel cikket írtam,⁶ mely legelsőnek tudatta a város lakosságával az emlékek most már hivatalos gyűjtését, ismertette a múzeum létesítésének jelentőségét, és felhívta a figyelmet a város történeti multjának értékeire.

A lapközlemény városszerte nagy érdeklődést váltott ki, és pedig főként az egyszerűbb polgárembereknél, de néhány hivatásos kultúrember, tanító, lelkész is nagy örömmel vette annak hírét, és segítségünkre állott a munkában. Azok a személyiségek azonban, akik a város közéletében úgynevezett vezető szerepet igyekeztek játszani, sőt e szerepvitelt maguknak mintegy ki is követelték, nemcsak a legkisebb megértést sem tanúsították a felvetett gondolat iránt, hanem ellenkezőleg azt hol komoly, hol tréfás alakban ócsárolták, lekicsinyelték, sőt igyekeztek még gúny tárgyává is tenni az első időben. Ez a magatartás később sem szűnt meg e körök részéről. De gyűjtő mozgalmunk nem nyerte meg a debreceni múzeum akkori vezetőinek rokonszenvét sem,⁷ aminek formális oka az volt, hogy gyűjtésünk nem volt az országos múzeumi hivatalos hatóságok által elismert mozgalom, amelyet csak közgyűjteménynek minősített múzeum folytathatott abban az időben, már pedig mi még akkor nem is voltunk hivatalosan múzeum, csak gyűjtöttünk leendő múzeumunk részére.⁸

Ez a helyzet, de meg a gyűjtés iránt a város társadalmi köreiben mindinkább fokozódó meleg érdeklődés, s annak következtében a múzeumi anyag tiszteletreméltó szaporodása is azt tette kötelességünké, hogy eddigi félhivatalos életünknek teljesen hivatalos formát adjunk, hivatalosan is múzeummá legyünk. Meg volt ehhez minden adottság, mind tárgyi, mind személyi tekintetben. Tárgyi tekintetben már elegendő múzeális anyag felett rendelkezünk úgy régészeti, mint néprajzi vonatkozásban, s biztos alapon állott a tapasztalatok alapján az a véleményünk, hogy hivatalos megalakulás után ez a múzeális anyag még fokozottabban fog gyarapodni. Személyi vonatkozásban talán még biztatóbb volt a helyzet. A mozgalmunk hivatalos megindulását biztosító Paksy Károly polgármester, aki teljes megértéssel karolta fel az ügyet, egy év múlva ugyan megvált hivatalától, de a helyére megválasztott új polgármester: dr. Somossy Béla személyében olyan lelkes támogatót nyert múzeumi gyűjtésünk ügye, akinél kívánva sem kívánhattunk volna jobbat, megfelelőbbet. Ha az ő működése alatt tető alá nem hoztuk volna a városi múzeum ügyét, utána talán évtizedekig is várathatott volna magára a múzeum testté válása. Polgármesteri szolgálata első idejétől kezdve büszkélkedhettünk mind anyagi, mind egyéb tekintetben is nagyjértékű segítségével.

E kedvező helyzetet akartuk kihasználni a múzeum érdekében akkor, mikor az 1926. évben egy országos mozgalomba kapcsoltuk bele terveinket, céljainkat. Ez az országos mozgalom a Magyar Városok Országos Kongresszusa volt. E kongresszus a mohácsi csata 400-ik évfordulója alkalmából Mohácson tartott országos értekezletén határozatot hozott, amellyel felhívta a magyar városokat ama kötelességeik teljesítésére, amelyekkel saját multjuknak tartoznak történelmük ismertetése, emlékeik megőrzése, hagyományaik ápolása tekintetében. Ezt a határozatot a kongresszus

⁶ Hajdúböszörmény és Vidéke, 1924, 40–41. sz.

⁷ Jelentés Debrecen... múzeumának... 1926. évi működéséről (Dehr., 1927) 18–19. lap.

⁸ Már itt el kell mondanom, hogy a Déli Múzeum később közgyűjteménnyé nyilvánításunk után, a felszerelés jórésének biztosításával bőven kárpótolta múzeumunkat az ez időben tanúsított értetlenségéért.

elnöksége megküldvén Hajdúböszörmény városának is, ez alkalmat megragadva előterjesztéssel fordultam a város vezetőségéhez, javasolván, hogy az e téren eddig végzett munka betetőzésére formálisan is szervezze meg a városi múzeumot, annak részére a városi költségelőirányzatba megfelelő összeget állítson be, s a múzeum ügyeinek intézésére a többi városi szakbizottság mintájára alakítson múzeumi bizottságot. Egyben felajánlottam a megalapítandó múzeum vezetésére, ha azzal a város rendelkezni kíván, szolgáltatomat, bejelentvén, hogy a múzeum vezetéséért, igazgatásáért fizetést, díjazást sem nem kérek, sem el nem fogadok.

Az előterjesztést a városok országos kongresszusa megkeresésével együtt Hajdúböszörmény város képviselőtestületének 1928. évi április 29-ik napján tartott közgyűlése tárgyalta. A képviselőtestületi közgyűlés 234-ad 12109/1928 Kgy. sz. a. polgármester előterjesztése után vita nélkül a következő egyhangú határozatot hozta:

„A városi képviselőtestület tudatában lévén annak, hogy a régi ősök től ránk maradt emlékek, emléktárgyak, az írásbeli és szóbeli hagyományok mily becses maradványai a multnak, s érezvén a kötelességet, mely ezek összegyűjtése és megőrzése tekintetében reá hárul, — határozatilag kimondja, hogy a városi tanács e tekintetben eddig tett intézkedéseinek jóváhagyó tudomásul vétele mellett az eddig összegyűjtött régi emlékekből és néprajzi tárgyakból a városi múzeumot megszervezi, annak elhelyezésére a város tulajdonát képező épületek egyikében, ez idő szerint a kerületházban helyiséget biztosít, s vezetésével és igazgatásával felajánlott szolgálata elfogadásával H. Fekete Péter polgári leányiskolai igazgató tanárt megbízza, az ellenőrzés tisztét pedig addig is, míg a helyzet egy külön múzeumi bizottság alakítását szükségessé nem teszi, a városi tanácsra ruházza.... A városi tanácsot megbízza, hogy a múzeum költségvetésének fedezésére évente 200 pengőt a költségvetésbe vegyen fel a jövő évtől kezdődőleg.”

E határozattal megszületett Hajdúböszörmény város első tudományos intézete: a Városi Múzeum. Az erről szóló hírlapi közlést⁹ a város egész kultúraszerező társadalmá igaz örömmel vette tudomásul. A helyi újság következő számában,¹⁰ mint az új kultúrintézmény most már hivatalosan, a legilletékesebb hatóság által is megerősített vezetője felhívást intéztem a város lakosságához, amelyben kértem „mindazokat a megértő polgártársaimat, akik eddig is segítségemre voltak, de azokat is, akik eddig nem igen érdeklődtek a dolgok iránt, hogy szeretetükkkel ajándékozzák meg az új kultúrintézményt, igyekezzenek a gyűjtésben... segítségemre lenni.”

Látva azt a valóban őszinte, meleg fogadtatást, amelyben a Városi Múzeum megalakulásáról szóló városi közgyűlési határozat és a lakossághoz intézett felhívásom részesült, azonnal hozzáfogtam a részletező gyűjtési tájékoztató összeállításához is, s azt megírván a helyi lapban *Mit gyűjtünk a Városi Múzeumnak* címmel sorozatosan meg is jelentettem.¹¹ Mivel pedig az újságszámok hamar megsemmisülnek, hogy a gyűjtésre vonatkozó közlemények hatásának hosszabb életet biztosítsunk, a lapközleményekből külön lenyomatot készítettünk, s azt dr Somossy Béla polgármester támogatásával *Tájékoztató a múzeumi tárgyak gyűjtéséhez* címmel ötezer pél-

⁹ Hajdúböszörmény c. lap 1928, 18. szám.

¹⁰ Hajdúböszörmény c. lap. 1928, 19. sz.

¹¹ Hajdúböszörmény c. lap 1928, 20, 21, 22, 23. sz.

dányban kinyomtattuk, s díjtalanul adtuk minden érdeklődő kezébe. E füzetke, mely igen eredményes munkatársunk lett a további gyűjtés folyamán, a *Városi Múzeum Kiadványai* című sorozatunknak első száma lett.

A Városi Múzeum megalakulására vonatkozó városi közgyűlési határozat megnyerte Hajdú vármegye törvényhatóságának jóváhagyását is, miáltal a múzeum megalakulása jogerőre emelkedett..

A szervezés eredményes első esztendei után a múzeum életében nem következett be az előzmények után joggal remélt megerősödés vagy felvirágzás. Ellenkezőleg, végleges helyiség és felszerelés hiányában mintegy másfél évtizedes helyben való topogás következik be a vele szemben megnyilvánult hatósági értékelés hiánya folytán; ez idő alatt is folyt azonban a gyűjtés. 1946-ban új élet kezdődik a múzeum életében. Még 1945-ben előterjesztést tettem a város polgármesteri hivatalához, amelyben a haladó és fejlődő élet követelményeire való hivatkozással kértem a múzeum részére az állandó helyiség rendelkezésre bocsátását, a felszerelés és berendezés biztosításával a múzeumnak a közönség részére való megnyitását, sőt az általam különböző megszűnt intézmények és közületek könyvmaradványaiból összegyűjtött könyvanyag felhasználásával a múzeummal kapcsolatosan egy nyilvános közművelődési könyvtár szervezését és megnyitását is, felajánlván annak vezetésére is ingyenes szolgálatomat. A város tanácsa, élén dr. Erdős Károly polgármesterrel, teljes megértéssel fogadta előterjesztésemet, s fokozatos ténykedésével oda érlelte az ügyet, hogy az 1946. év januárjában a város képviselőtársaság közgyűlése tárgyalhatta a dolgot, s 11914/1945-5/1946 Kgy. sz. a. kimondta a közművelődési könyvtár szervezését és a múzeummal való együttes elhelyezését, állandó helyiséget adva részükre a régi Hajdúkerület székházában, fedezetet biztosítva a költségekre, s eddigi munkámért köszönetet mondva megbízott a múzeum és a könyvtár további vezetésével és igazgatásával, egyben utasította a polgármestert egy városi díjnoknak segítségül a múzeumhoz leendő beosztására. Megalakította a közgyűlés a múzeumi bizottságot is, s ez által teljes és tökéletes munkát végzett. Ezt a határozatot Hajdú megye törvényhatósági kisgyűlése 177-12260/1946. kisgy. sz. a. jóváhagyta, s mivel ellene a törvényes határidő alatt felülvizsgálati kérelem a kormányhatósághoz nem adatott be, az jogerőssé vált. A múzeum most sem volt azonban még teljes jogú tudományos intézmény. Szükséges volt ehhez még az is, hogy közgyűjteménnyé minősíttessék. Ez 1949-ben következett be, amikor a vallás- és közoktatásügyi minisztérium 211. 460/1949. VI. 2. sz. rendeletével az 1929: XI. t. c. I. fejezete 2. pontja alapján a múzeumot és a kebelében működő könyvtárt közgyűjteménnyé nyilvánította.

1951-ben megtörtént a múzeum államosítása, s egyidejűleg anyaga egy részének a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja technikai szakemberei közreműködésével kiállítászerű elhelyezése és mai helyére, a hajdúkerületi székház emeletének szomszédos termeibe, mint végleges helyre való átköltöztetése. A kiállítás anyagának tudományos elrendezését dr. Járdányi-Paulovics István, dr. Gunda Béla, dr. Kádár Zoltán debreceni egyetemi tanárok, és a Déri Múzeum részéről dr. Balogh István irányították. A felszerelés anyagi költségeit a MMOK biztosította, s ahhoz nagy segítséget nyertünk a Déri Múzeumtól a MMOK közbenjárására kapott tárlószekrényekben is. Egyidejűleg a múzeum a *Hajdúsági Múzeum*

nevet vette fel, s célkitűzését és munkakörét a régi Hajdúkerület történelmi emlékei és néprajzi tárgyai gyűjtésével bővítette ki. A hat teremben elhelyezett első állandó kiállítását múzeumunknak 1951. június 17-én dr. Ortutay Gyula, a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja elnöke nyitotta meg a megye, a város képviselői és igen-igen nagy számú közönség jelenlétében. —

A szerényen indult múzeumi gyűjtésem egy negyedszázad alatt egy 30 ezer lakosú nagy alföldi város múzeumává nőtte ki magát. Az a Hajdúsági Múzeum, melynek alapját több mint három évtizeddel ezelőtt két darab szarmatakori edénnyel kezdődő magángyűjtés vetette meg, s mely mint Városi Múzeum egy hat négyzetméter területű szobácskában sok maliciózus megjegyzéstől kísérve kezdte meg működését, ma a volt Hajdúkerület ősi, patinás székháza 16 helyiségében folytatja munkáját: a Hajdúság kulturális és tudományos életének fejlesztését, előbbrevitelét...

Hajdúböszörmény

H. Fekete Péter.